

ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

УДК 82.0(051):94(477)“19”

І. В. Клименко

канд. іст. наук

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

ЛІТЕРАТУРНІ ДИСПУТИ НА ШПАЛЬГАХ ЧАСОПISУ “ЖИТТЯ Й РЕВОЛЮЦІЯ” (1925–1934 РР.)

Публікація присвячена історії громадського літературно-наукового щомісячника “Життя й революція”, який виходив в Києві у 1925–1934 рр і згуртував навколо себе письменників різних напрямів і поколінь. Під час редагування часопису О. Дорошкевичем він стає органом неокласиків і розгортає на своїх шпальгах диспут щодо літературної дискусії 1925–1928 рр.

Ключові слова: громадський та науково-літературний щомісячник, літературні диспути, літературна дискусія 1925–1928 рр.

Часопис “Життя й революція” видавався в Києві у 1925–1934 рр. спочатку як “журнал громадського життя, літератури й науки”. У перших п'яти номерах за 1925 р. переважали статті економічного та політичного характеру. Пізніше часопис почав декларувати себе як літературно-мистецький, громадсько-політичний, науково-популярний щомісячник, і центральне місце в ньому посіли відділи літератури, культури, мистецтва тощо.

Редакційну колегію складали і очолювали в різні періоди видання часопису Б. Червоний, О. Дорошкевич, М. Терещенко, Є. Черняк, І. Лакіза. Загалом вийшло 112 чисел журналу, у 92-х книгах, по 12 аркушевих сторінок кожний номер.

З 1925 по 1927 рр. редактором часопису був О. Дорошкевич – відомий український літературознавець і критик. Саме в цей період журнал “Життя й революція” стає органом українських неокласиків, які підтримували М. Хвильового в літературній дискусії (1925–1928 рр.), внаслідок чого редакція журналу була реорганізована, а видання почало позиціонувати себе позагруповим виданням радянських письменників.

Будучи позагруповим загальноукраїнським часописом, “Життя й революція” на своїх шпальтах репрезентував авторів різних літературних об’єднань, спілок, груп і вдало об’єднав письменників різних напрямів. Це “неокласики” (М. Зеров, М. Рильський, П. Филипович та ін.), “ланківці” (Б. Антоненко-Давидович, Є. Плужник, Т. Осьмачка та ін.), “вуспівці” (С. Щупак, І. Лакиза та ін.) тощо. Часопис надавав слово і старшим за віком письменникам (С. Васильченко, М. Вороний, В. Мисик та ін.). В ньому друкувалися поетичні твори М. Бажана, О. Влизька, М. Вороного, М. Драй-Хмари, Д. Загула, В. Мисика, Є. Плужника, М. Рильського, В. Сосюри, Д. Фальківського, П. Филиповича; проза Б. Антоненка-Давидовича, М. Івченка, Г. Косинки, І. Ле, М. Черемшини, Ю. Яновського, Г. Шкурупія, В. Підмогильного. На сторінках часопису з’являлися статті О. Дорошкевича, М. Зерова, Є. Кирилюка, Ю. Меженка, М. Могиланського, Б. Якубського, І. Айзенштока, Б. Коваленка з теорії, історії та критики літератури, з питань революційного руху, мистецтва та театру, друкувались епістолярії та мемуаристика, хронікальні матеріали з культурного життя України, переклади визначних творів російської та світової літератури, рецензувалася поточна продукція.

У 1920-ті роки часопис був досить яскравим явищем і, наскільки дозволяли умови ідеологічного тиску, намагався тримати незалежну позицію, хоча на початку 1930-х років редакційна колегія, вкотре вже змінена партійним керівництвом, змушена була визнавати свої “помилки” і друкувати вульгарно-соціологічні матеріали. Але, незважаючи на трагічно часті зміни в редакційному складі часопису, кожен з його членів дбав про престиж видання, сприяв забезпеченню рівномірного, повноправного представництва в ньому письменників різних генерацій, літературних течій. В 1932 р. часопис став друкованим органом Федерації радянських письменників України, а з 1933 р. – органом оргкомітету Всеукраїнської спілки радянських письменників. У 1934 р., через розходження з “лінією партії”, часопис було закрито, а більшість постійних авторів репресовано. Часопис “Життя й революція” належить до тих періодичних видань, які сприяли розвитку української культури і внесли гідний вклад в літературний процес епохи, якою стали роки українського відродження¹.

У січні 1933 р. Київська філія науково-дослідного інституту ім. Т. Шевченка запропонувала директорові Всенародної бібліотеки

України прийняти до фондів відділу рукописів деякі матеріали, серед яких була й рукописна збірка часопису “Життя й революція”, що складалася з 2-х зв’язок. Зі свого боку Філія науково-дослідного інституту ім. Т.Шевченка висловила таке бажання: 1) мати право пріоритету щодо використання цих матеріалів, 2) в разі організації Літературного музею в Києві літературні матеріали найновішого часу повинні бути передані до Літературного музею². За наказом директора ВБУ в серпні 1933 р. збірка часопису була передана на постійне зберігання до відділу рукописів Бібліотеки, де сформувала окремих архівний фонд “Життя й революція”, що нині складається з 405 од. зб. і охоплює період від 1925 до 1933 р.

Предметом публікації є документи О. Дорошкевича – “Мистецька трибуна” і “Ще слово про Європу (До нової дискусії на стару тему)” (1925 р.), які відображають думки головного редактора часопису щодо літературної дискусії 1925–1928 рр. Приводом до дискусії стала стаття М. Хвильового “Про “сатану в бочці” або про графоманів, спекулянтів та інших просвітян”, надрукована в журналі “Культура і побут” 30 квітня 1925 р., в якій він гостро розкритикував “червону графоманію” в літературі. Літературна дискусія виявила розходження серед українських письменників в розумінні природи і мети художньої творчості, загострила ідейну і політичну конкуренцію між літературними організаціями. В обговоренні ідей М. Хвильового активну участь взяли літературні організації “Гарт”, “Плуг”, ВАПЛІТЕ”, Всеукраїнська спілка пролетарських письменників. Літературна дискусія призвела до гострого публічного обговорення проблем ідейно-естетичної спрямованості, шляхів розвитку та завдань української літератури, місця і ролі письменника в суспільстві, що відбувалися в період встановлення контролю керівництва КП(б)У над процесами культурного розвитку в УРСР.

Подані нижче документи публікуються із збереженням стилістики та орфографії оригіналу.

№ 1

Мистецька трибуна.

Од редакції

У ч. 17 додатку до “Вістей ВУЦВК” “Культура і Побут” видруковано статтю М. Хвильового – “Про сатану в бочці” або про графо-

манів, спекулянтів та інших “просвітян”. Ця стаття ставить руба де-кілька найважливіших проблем сучасної української літератури, торкається найважливіших побутових рис, серед яких доводиться працювати молодому письменникові й критикові. Написана відомим письменником, ця стаття звернула на себе загальну увагу. З приводу неї відбуваються диспути в Харкові й Києві. Дискусію в нашому журналі розпочинає тов. Меженко в своїй замітці: “Європа чи просвіта?” Щоб читач, який не стежить за “Культурою і Побутом”, міг зрозуміти вихідні тези полеміки, ми подаємо тут уривки з статті М. Хвильового.

1. “ – Європа чи “просвіта”?”

Для кожного з нас ясно, що молоде мистецтво без технічної допомоги радянської інтелігенції ніколи не стане на ноги. Кожний з нас, доки він плутається в “універсалах”, “платформах” та “маніфестах”, почуває себе Господом богом; варто ж йому одійти від “логічних доводів” і доказати свою правоту “літературним фактом”, як він приходять у стан розгублености.

...В чому ж справа?

А справа в тому, що нас не озброєно тією мистецькою технікою, яку має кваліфікований митець. І зовсім не випадково, що в робітничо-селянських літературних організаціях завжди налічуємо чималий відсоток інтелігентів: тільки вкупі з останніми робітничо-селянський письменник творить нові мистецько-громадські цінності, тільки з ними, з їхньою безпосередньою допомогою, він врешт-решт і сам становиться інтелігентом в кращому розумінні цього слова, себ-то, в даному разі – справжнім письменником.

Отже, коли це так (а це безперечно так!), то знову фігуральне запитання: – Зеров чи Биковець?

Ми, “олімпійці”, з повною відповідальністю за майбутнє нового мистецтва, заявляємо:

– для пролетарської художньої літератури без всякого сумніву корисніш – гіперболично – в мільйон разів радянський інтелігент Зеров, озброєний вишою математикою мистецтва, ніж сотні “просвітян”, що розуміються в цьому мистецтві, як “свиня в апельсині”, що на 7-му році революції раптом зробилися революційніш самого Леніна і тепер виступають по різних радянських журналах з “червоними” фразами під призвищами то Биковця, то Яковенка, то ще якогось “ця” чи “енка”.

Таке кардинальне, воістину принципове запитання, ставимо ми

літературній “молоді”, і на нього вона мусить відповісти... Коли не нам, то самій собі.

Чому-ж ми так добиваємось цього? Чи нема тут якогось гартованського “підвоху”? Ми гадаємо, що в зв’язку з прискоренням т. з. українізації, пролетарське мистецтво попадає в тимчасову небезпеку:

– “сатана в бочці” з гопаківсько-шароваристої “просвіти” вилазить зі свого традиційного кубла і хмарою сунить на город. Було великою помилкою гадати, що це “піднявся чорнозем”, – той митець, до якого Тичина “посилав свої нерви”. Безграмотне міщанство – от хто. Це саме та “рідненька просвіта в вишиваній сорочці і з задрипанським світоглядом, що в свій час була ідеологом куркульні. Тепер, в силу своєї безпринципності, загубивши до того під собою ґрунт та намацавши несподівані для себе можливості (прискорена українізація), вона робиться “червоною” і йде “селозувати” (певніш – профанувати) міську пролетарську культуру.

От що треба завше пам’ятати “молоді, тоді між нами не буде розходжень...”

2. “Ахіллесовою п’ятою українського пролетарського письменства є не стільки відсутність відповідної літератури й критиків, стільки відсутність самої літератури, що її варто було б критикувати. Велику російську критичну плеяду – Белинського, Добролюбова, Чернишевського – в їх літературному розрізі – породила не менш велика плеяда письменників-художників. Коли б не було Островського, припустим, не було б і “Темного царства”. Теж саме й про Лесінга, Брандера і т. д.

Отже, зовсім не випадково, що навіть сьогоднішні критики-марксисти, соціологи і досі звертаються до минулого. Аналізуючи його, вони – в кращому разі – роблять ті чи інші загальні висновки, що так чи інакше і дуже непевно торкаються продукції пролетарських митців. Візьмемо на приклад Коряка? Хоч одну статтю написав він про твори сучасних революційних письменників?

– Жодної!

Де-кому здається, що тут відіграє ролю зайва обережність, сам Коряк, очевидно, з’ясовує тим, що він не критик, а історик літератури, а ми запевняємо:

– Тут глибші причини, і одною з них є пустельний стан молодого письменства.

І справді: про що писати? Десяток-два грамотних оповідання та 50–100 талановитих віршів? І все це на протязі кількох років?

Очевидно, скарги на те, що на мої, мовляв, твори не звертають уваги, є белькотіння того чи іншого гатунку. Думка в критика породжується, коли він в творові бачить теж думку, а не бездарні візерунки. Правда, з історії літератури ми знаємо й випадки, коли майбутніх корифеїв “замовчували”, але – теж правда – таких корифеїв ми налічуємо одиницями і вони – до речі – нічого не мають спільного з “просвітянською” графоманією...”

ІР НБУВ, ф. 245, № 110, арк. 4–5.

№ 2

“Ще слово про Європу”. (До нової дискусії на стару тему)

Дискусія, що її так вчасно і так влучно-талановито розпочав Хвильовий, зайшла на цей час у тісний кут. З “усього акту обвинувачення” Хвильового на початку було взято до обговорення лише його тезу: Європа – Просвіта, тезу врешті суто-теоретичну, абстрактну. Її абстрактність, перш за все, впливає з необмеженої широчини цього поняття Європа: минула – сучасна; буржуазна – пролетарська; “вічна” – мінлива, кожний опонент по-своєму розумів це поняття, тим самим не розуміючи свого супротивника (див. статтю т. Меженка – “Європа чи Просвіта?”). Ось чому розв’язати цю тезу було якимось спортсменським досягненням, ніби справу ставили про трисекцію кута чи про квадратуру кола: практично сама проблема мало б виграла-б що-до бажаних шляхів розвитку літератури.

Пізніше полеміка зійшла (в третьому листі – “К. і П.”, № 23) і з цієї теоретично-цікавої позиції. Хвильовий допустився методологічної помилки, коли обґрунтував свою теоретичну формулу персональними мотивами. Кожна “символіка” – туманна, кожне “представництво” – дискусійне, і тут ці персональні додаткові мотиви зазнали партизанських нападів “з тилу”, тільки врешті ускладнивши теоретично поставлену альтернативу. Тим часом само питання надзвичайно важливе й цікаве, тільки його треба повернути на інші рейки, вирвати з манівців *personalia* на шлях попередньої принциповості, не абстрактної, а ...соціальної, коли хочете.

Справді. Коли я перечитую три темпераментні статті Хвильового, повні мужнього обурення громадянина й патетичного піднесення поета-лірика, я бачу величезну заслугу автора вже тим, що

він ці болючі й важливі теми порушив. Остання постанова ЦК РКП(б) “Про політику партії в галузі художньої літератури” (“Правда”, ч.147) де-якими своїми пактами, як 10, 11, 12, 12, 14, ніби дає безпосередньо відповідь на сумніви нашого письменника. Хвильовий надзвичайно тонко відчув ситуацію й з меткістю здогадливого стратега накреслив певні бойові завдання. Але мені здається, що постанова питання в Хвильового більше в площі суто-етичній, ніж соціальній. Просвіта не тим негарна, що вона не Європа, а тим, що вона зарозуміла, що вона антигромадська, що вона не хоче йти в лікнеп і зловживає своїм “комчванством”. Навіть не так неучтво молодого письменника, не так його “хуторянство” (бо “азіатський ренесанс” чей-ж не мине “хуторянина” – китайського, монгольського, українського, однаково!), але його дешева пиха й загрозове самозадоволення. Ще в першому листі Хвильовий різко осуджував цю антистичність молоді, що инколи утворює “ганебну свистопляску”. І мабуть чи не тим-же етичним критерієм одгонить та “психологічна категорія”, що так чарує Хвильового в Європі. От у цій “обличительной”, негативній частині (“Просвіта”) найсильніший бік статтів Хвильового, в цьому його велика громадська заслуга, і цим він значно розрідив нашу літературну атмосферу.

Я інакше не могу розуміти основної лінії Хвильового. Усі його заклики до психологічно-художнього та інтелектуального поняття Європи, Європи Шпенглера, Фрейда й Д’Анунціо. Я вважаю лише ілюстрацією, лише ліричним рефреном до цієї лінії, а тому й не надаю їм самостійного значення. Тому й всі його спроби накреслити далші шляхи української літератури, проказати їх для масового письменника, як єдино можливі, як бажані, – ці спроби я вважаю аж надто дискусійні. Але що їх виголосив Хвильовий, ми не можемо їх проминути або як – надто-бо сама тема важлива.

Ми вже говорили про її теоретичність. І справді. Станьмо на одну хвилинку на “європейську” позицію Хвильового і спробуймо розшифрувати його загадкову Європу. В останньому листі він говорить: “...нове мистецтво мусить звернутися до зразків античної культури. Азіатський ренесанс це епоха європейського відродження (коли? як? О.Д.) плюс незрівняне, бадьоре і радісне греко-римське мистецтво. Недивно, що навіть в буржуазній Франції виник недавно неокласицизм. Для романтика вітаїзма неокласицизм так потрібний, як і сама віра в правду великого азіатського ренесансу”.

Цей програм Хвильового викликає низку сумнівів. І перший з них – це незрозуміле, широке захоплення “бадьорим і радісним” греко-римським мистецтвом не тільки для студій, а в інтересах практичної поради нашому масовому письменникові. Хай це мистецтво дійсно належить (на ті умови) творчій суспільній верстві, хай значно вище від мистецтва декадансу, занепаду, деградації. Але-ж чи може воно бути об’єктом наслідування для поета сучасної нам доби (я не кажу вже про белетриста...)? Невже-ж навіть у “буржуазній Франції” Хвильовий знайшов тільки неокласицизм, течію врешті політично й формально найконсервативніших письменників (неясно, кого з найвидатніших він тут має на увазі, крім “старих” неокласиків?), а не вказав тут, як на приклад, на тих, хто все-ж творить передову й опозиційну Францію, хто творить й теперішню літературну Францію (Барбюс, Дюамель та його товариші “унанімісти”, нарешті Ромен Ролан, а навіть і ненависний для де – кого Амп)? Хоч як це дивно й парадоксально говорити про Миколу Хвильового, проте мені здається, що автор тут, виставляючи такий “програм”, не проаналізував теоретично свого власного соціального оточення, не дочув, не дооцінив підземних джерел пореволюційного підґрунтя. Радити нашому селокові “греко-римське мистецтво”, укохане, до речі, в атмосфері рабства й насильства, – це значить іти всупереч з щоденними життєвими фактами. Бо наш письменник не може на минулих “бадьорих” і “радісних” зразках виховати, загострити своє сучасне мистецьке світоприймання; Шевченко колись на ці зразки відповів “Неофітами”, а сучасний письменник холодно повіз них пройде, хіба тільки використавши їх у студійно-формальних цілях.

Бо кому – кому, а Хвильовому найменше, мабуть, годиться забувати соціальну природу нашого масового письменника. Втискувати його в рядці “греко-римських зразків” або французького неокласицизму – це насувати на гарячого коня тісний хомут. І це легко довести на соціологічному аналізі нашої доби. Дозвольте невеличку паралель. Я вбачаю в нашій літературній ситуації тепер багато спільних рис з ситуацією в російській літературі в 60–70-х роках (я беру російську літературу для ясності думки, бо соціально там процес відбувався чіткіше, ніж в українській літературі тих-же часів). Тоді в дворянську літературу прийшов знаменитий “разночинец”, цей “выходец из мещанской и чиновничьей среды”. Прийшов одночасно й разом з руїною дворянсько-поміщицького феодалізму

й перспективною, казковою капіталізацією широких ланів Російської імперії. Прийшов – одразу, ніби в кіно-сцені, обмінiv знайомий пейзаж дворянської літератури. Дозвольте, з цього приводу, нагадати класичні слова знаменитого народницького публіциста Михайлівського: “Что случилось? – Разночинец пришел. Больше ничего не случилось. Однако, это событие, как бы кто о нем не судил, как-бы кто ему сочувствовал или не сочувствовал, есть событие высокой важности, составившее эпоху в русской литературе. Да, и перво-степенную важность этого события должны признать решительно все стороны. Пусть одни утверждают, что идет падение русской литературы, пусть другие говорят, что с этих именно пор она стала достойна своего имени, – одно верно: явилось нечто, значительно изменившее характер литературы и имеющее будущность, пределы которой трудно даже предвидеть. Этого, по мнению одних, пятна на литературе – смыть никто не в силах; этого, по мнению других, светлого луча – погасить нельзя”³.

Я навмисне навів цю класичну цитату в російському контексті, з усіма стилістичними нюансами Михайловського: мені здається, вона цілком, на 100 %, пристосована до нашої теперішньої літературної дійсності. Да, пак, забувся: треба вставити одним-однісімський коректив. Що “случилось” у нас, після революції? Останні “разночинцы” зникли з нашого політичного обрію, поволі вони мусять зникнути і з культурного фронту. Натомість прийшов у літературу селянин, робітник, тільки трошечки помазаний культурою в якій-небудь профшколі чи рабфаку, інколи – то й двома курсами ІНО. Шестидесятник уже мав наприкінці століття свого сина, і цей молодий різночинець настільки добре європеїзувався, що прийняв не лише техніку, але й ідеологію войовничої буржуазії, позначеної вже тавром спаду, песимізму, декадансу. І тільки окремі одиниці зберігли визвольні традиції батьків, приставши в своїй художній творчості до революційного руху (і таких “окремих одиниць” було найбільше серед пригноблених націй колишньої Росії, і в першу чергу – в українській літературі). Перед революцією вже панували “онуки” колишніх різночинців. Але-ж вони вже нічим не нагадували Решетнікових, Левітиних, Златовратських, Б. Успенських. Це вже були Буніни (крім “різночинців”, в 60-х рр. були ще й “кающиеся дворяне”; крім Решетнікова, ще й Некрасов...), Куприни, Сергееви-Ценські, Анни Ахматови (так, так, товариші!), Андрєї Бєлії та інші-інші... Така діалектика історично-культурного про-

цесу! Чи міг революційний російський письменник з пошаною схилити своє задержувате чоло перед авторитетами минулого? Ні, ні і ні! Він зробив те-ж саме, що в далекому минулому, за інших, але методологічно-подібних умовин зробив його дід: одразу він бунтарськи повстав проти цих авторитетів, але згодом, поволі, нишком почав переймати в них культурні традиції. Переймаючи він шукає власних шляхів, бо тільки нове в літературі може дійсно бути гідним нового в революційному суспільстві. Та й де ж тая “еволюція” літератури, де зміна генерацій, де зміна смаків нового суспільного шару, де нова форма, що мусить-же відповідати новому й діючому змісту?

Колись кидали нашим дідам-шестидесятникам таке-ж самісіньке обвинувачення в некультурності, неосвіченості, варварстві, як і тепер ми необережно це робимо, протиставляючи нашу хуторянську Просвіту далекій, теоретично-даній, а зблизька проніфікованій Європі. Класичну епоху в російській літературі склали саме письменники-дворяне, а не бідні різночинці. І звичайно, вони були культурні, вони були освічені – за них-же і на них-же працювали тисячі селян, – та й дворянство тоді ще своєї культурної ролі не позбавилось. Вони-ж та добре знали Європу, що не тільки француз Тургенев, але й Пушкін писали свою прозу коли не за французькими літературними зразками, то хоч за французькою синтаксою. До них ніяк не можна прирівняти не то якогось там Помяловського, висіченого в бурсі хориста разів, не то нещасного неука Решетнікова, але й самого Достоевського з його нашвидку писаними чернетками-оригіналами творів. І все-ж, не зважаючи ні на яку науку, Решетніков не міг зробитися Тургеневим, маючи цілком інше світовідчужання. І не зважаючи ні на яку “бадьору музу” гармонійних тілом і світоглядом (тільки не соціальним підґрунтям!) елінів, наш масовий письменник не може бути таким “європейцем”, “еліном”.

Ставити тепер нашому молодому письменникові такі абстрактно-європейські вимоги – вибачте, але це значить не дооцінювати соціально-побутових можливостей і вимог нашої доби. Наш письменник, що виходить з бідняцького й середняцького села (а звідки-ж йому ще можна виходити?) та інколи з міста, не кінчає класичної гімназії, не знайомиться з курсом історично-філологічного факультету в університеті св. Володимира і не служить потім учителем тієї-ж гімназії, тоб-то він не простує тим шляхом, яким пройшло в

масі своїй культурне покоління, напр., моє й Зерова. Чи можна й чи варто навертати його на цей пройдений і використаний, добре обслідований шлях, – запитаємо ми тепер, повертаючися до раніш поставленої тези. Чи така от Європа може дати пожиточну страву (ми не заперечуємо студійної ролі цього матеріялу) молодому письменникові? Боюсь, що ні, хіба тільки прищепить йому невластиві, чужі смаки й нахили, як це вже й було з де-якими нашими ліриками (Сосюра, Коляда).

Молодий письменник повинен шукати нових вузлів культурного наслідування, повинен розуміти, що стара гуманітарна спадщина тепер вимагає істотних корективів. Думаю, що й революціонер Хвильовий (а ми такого його тільки й любимо, тим-то, на мене, куди вище безпосередні “Сині етюди”, як розмислова, філософічна “Осінь”), усім нам дорогий письменник Микола Григорович Хвильовий не задовольниться лише “греко-римським мистецтвом”, хоч і потрібним для романтики вітаїзма, не задовольниться лише минулою спадщиною, лише навіть експресіоністами Едшмідом, Гаймом, а шукатиме десь істотних корективів. Де? Для мене ясно: у житті і потім у тій літературі, що сама перебуває в аналогічному з українською стані, – у російській (про російську революційну літературу Хвильовий не згадав іні слова!).

Отже, ми відкинули один із шляхів, що пощастило нам вилучити з цього туманного й сумного поняття. “Європа”. Дозвольте далі брати цей спосіб конкретизації теоретичної, абстрактної формули. Адже-ж Хвильовий під Європою розуміє взагалі освіту, культурні традиції, вічні мистецькі цінності: Європа – це досвід багатьох віків. Це не та Європа, що її Шпенглер оголосив “на закаті”, не та, що гніє, до якої вся наша ненависть. Це – Європа грандіозної цивілізації, Європа – Гете, Дарвіна, Байрона, Н’ютона, Маркса і т.д. і т.п. Це та Європа, без якої не обійдуться перші фаланги азіатського ренесансу. Так, без цієї, правильно зазначеної (не “греко-римської” тільки і не “неокласичної”) Європи не обійдуться ці фаланги. Не обходилися без такої Європи і наші діди-шестидесятники, хоч і як в свій час зрозуміло й природно гвалтував проти неї Писарев в Росії. Я думаю, що навряд навіть хто з опонентів Хвильового серйозно (при всій видимій несерйозності виступів перейнявся Писаревським темпераментом і волав про “руйнацію культури”, про цілковиту ізольованість од Європи: всі бо знають, що Гете й Шекспіра любив не тільки Белінський під

час свого гегеліянства, але й Маркс, і Енгельс, і Плеханов, і Роза Люксембург, що Пушкін був одним із найукоханіших письменників Леніна. Проте в розумінні Європи можливі кілька нюансів: одно – розуміти Європу як певні культурні традиції і величезний інтелектуальний вантаж, друге – вимагати її не тільки технічного, але й “психологічного” наслідування і третє – приймати її як метод, форму, шлях роботи. І от у першій галузі ми повинні висунути гасло культурної перепідготовки сучасного письменника, гасло критичної перевірки минулого. Нове суспільство, на інших основах збудоване, повинно якимось переоцінити всю культурну Європу, як переоцінюємо тепер ми культурну (літературну) Україну. Хвильовий згадує Шекспіра, Гете, Сервантеса, “греко-римське мистецтво”, але він-же чудово знає, як ці всі “вічні цінності” здобували, скажімо, у російській критиці своєрідну оцінку і в залежності від доби і, звичайно, від світогляду критика.

Отже, можна сміло сказати, що ця “перепідготовка” сучасного письменника потягне його в бік не тільки від античної “бадьорости” гармонійних елінів, але й естетичної холодності й агромадськості французьких парнасців...

Певна річ, що-до техніки, “умілості”, то це найголовніше, чого ми чекаємо від Європи, тут Лекон-де-Ліль, Бодлер, Средія дадуть чимало нашої “просвіти”, але в порядку студійної роботи, не більше, пам’ятаючи про залежність форми від змісту, то тут нам небезпечно “перегинати кійка” в один бік – бо надто нам чужі тепер традиції суто-естетів, хоч вони і не зовсім були чужі для нашої літератури в минулому: М. Вороний, О.Кобилянська і молодомузці, критик М. Євшан і журнал “Українська Хата” (наддніпрянська “Будучність!”) – вони становили найповерховішу, з громадського боку найменш впливову плівку нашої літератури. А втім епігони цієї модернісько-естетичної Європи трапляються і тепер. Тільки навряд, щоб вони мали ширше літературно-громадське значіння, поза обмеженим версифікаційним. Більше їх за-кордоном тепер, у Галичині, але трапляються вони і в нас (українські Анни Ахматови і Ходасевичі, навіть не Анненські і В.Іванови). Це Європа холодна, “неутральна”, аемоційна й агромадська. Європа, що порожнім дощем проллється по нашій хуторянській Просвіті, ніколи її не зворушить, не заплоднить, не поведе за собою, ніколи з неї не зробить творчої, своєї Європи. Це Європа, що її в свій час так волів М. Вороний, пізніше – “Українська Хата”, а мені здається, що коли наш

хуторянський письменник – просвітянське міщанство, то ця версіфікаційна Європа – естетичне міщанство: невідомо, що краще, що об'єктивно корисніше.

Таким чином, припустивши тільки формальну науку в Європі, ми-бо безнадійно заплуталися: треба рахуватися з соціальним еством та історичною місією нашого молодого письменника. Недавно, риючися в архіві Карпенка-Карого, я надібав на дуже інтересну цидулу з його думками. Міркуючи про критику, Карпенко-Карий дає такий образ для порівняння: “Їжак любить виноград, іде в виноградник і качається по землі, причому на його голки наколюються ягоди; цим способом він візьме тільки ті ягоди, які наколяться на голки, а ...решта... решта останеться в винограднику, куди він вертається ще й ще... Виноградник – життя, їжаки – ми. Що нам по силам взять з життя, те й візьмемо”. Я думаю, що їжаки – й “молода молодь”: вона візьме в житті на початку те, що “по силам”, а потім – те, що відповідає її соціально-критичній оцінці минулого надбання Європи.

Нарешті, останнє в розумінні Європи: метод, форма, шлях роботи. Я прекрасно почуваю, що власне тут Хвильовий убачає порятунок від нашого рідного міщанства й некультурного “комчванства”, вбачає єдину панацею від культурного занепаду – від “харчовень” “Червоного Шляху” і “полных собраний сочинений” ДВУ. Перед нами тут чулий, культурний письменник, що шукає “нової правди” в житті, шукає того-ж знайомого нам етичного рівня в сім’ї молодших своїх товаришів. Перед нами людина, що боліє долею пролетарської культури на Україні, спостерігаючи незпешні її ухили в бік примітивізації, хуторянства. І цим Хвильовий, може, найбільше продовжує традиції наших українських “європейців”: не тільки Куліша (Європа чорна), але й Франка, Драгоманова, Лесі Українки (Європа червона). Колись Франко, підходячи до Європи з міркою борця й соціаліста, писав Павликові (1879 р.): Лихо якесь з тою Європою, що так її тяжко у нас приймитися. Видно, ми Монголії тай годі і потребуємо або свистунства Писаревих та Чернишевських або бесіди такої вже по-хлопськи зрозумілої як Гекелі та Лявле.⁴

Але таке гірке осудження питомого українського просвітиництва зовсім не пошкодило Франкові бути під величезним впливом того-ж Писарева, а особливо Чернишевського. І його естетичною теорією, і врешті можна сказати, що саме утилітаризм у мистецьких поглядах російської “громадської” критики рятував Франка

від остаточного захоплення такими гегельмонами європейської думки, як Золя, Флобер, Шпільгаген (ми говоримо про 70–80-ті роки). Ось интересна його думка з того-ж листа до Павлика: ... пишучи що-небудь, я зовсім не хочу творити мейстерверків, не дбаю о винічення форми і т.д. не тому, щоб це само собою не хороша річ, але тому, що на тепер головне діло в нас сама думка, головне завдання писателя – порушити, зацікавити, вткнути в руку книжку, збудити в голові думку. З того погляду я вважаю Флобера, сидячого 20 літ над одною повістю, дурнем або великим самолюбом.

Хіба в цій Франковій цитаті немає справжньої оцінки Європи з погляду актуальних інтересів, з погляду потреб історичної хвили? Хіба Ви тут не чуєте тремтіння громадської жилки в натурі письменника-селянина, що вже тоді дав не аби-які твори? І звідси – симпатія до соціально спорідненого, сучасного Золя і холодність до естета Флобера.

Я не можу в цій своїй статті зловживати цитатами, хоч мені аж надто хочеться згадати вже нестемного “європейця” і “западника” – Драгоманова. При всій своїй повазі до Європи й цілковитій культурній на неї орієнтації Драгоманов не забував соціального ґрунту української літератури – мужика. Звідки його ухил навіть у “простонародність”. Бо, каже він, напр., у “Листах на Наддніпр. Україну”, – приходиться іноді радити новим українським писателям, щоб оглядались на простий народ і не впадали в свого роду Третьяковщину, котра так часто кидається в очі у писателів галицьких, більше затягнутих в високу і широку літературу.

Європа не для Європи, за Драгомановим, а Європа виключно для збудження місцевих сил, для пристосування до місцевих умов. І це твердо треба пам’ятати тим, хто безоглядно, абсолютно виносяться з Європою, як з усебічним ідеалом. Мені здається, що й Леся Українка, вірна учениця свого дядька Драгоманова, продовжувала цю ідеологічну інерцію, хіба що виразно обмеживши Європу на користь України або інакше в європейські форми (та й чи так?) вклавши свій, визвольно-український зміст. Бо, як каже вона в надзвичайно интересній своїй статті “Утопія в белетристиці”, “тільки белетрист і поет можуть нам розказати про терни та квітки нових шляхів, про світло й плями нових світачів”.

Отже, висновки з цих екскурсів: Європа в интересах місцевих і для интересів місцевих, Європа, як найдосконаліший спосіб громадсько-революційної й літературної роботи, а не Європа “вопче”.

Думаю, що прекрасна традиція цієї нашої соціалістичної активки тільки й може стати нам за приклад, тільки так ми й можемо розуміти Європу.

Я зайшов надто далеко в своїх запереченнях Хвильовому. Але то, мабуть, через те, що я навмисне, для чіткості тези, припустив де-які присади в розумінні окремих тверджень Хвильового. Не може бути й мови, що Хвильовий чудово розуміє роллю нового письменницького шару, який “пре” до нас із села: “первостепенную важность этого события должны признать решительно все стороны”. Він-бо й сам один із перших і один з найкращих в цьому цілощому джерелі, він-бо ідеологічно йде напереді, на чолі всього молодого загону. Розуміючи вагу явища, він надзвичайно влучно підніс питання про етику, про звичаї, про “політ” і “культроботу” в своєму заgonі. Але власні ліки, запропоновані ним для всього загону, не раз-у-раз можуть допомогти пацієнтові, а інколи загрожують спровадити його на шлях добре уторований, та й притаманний його соціальній природі. Мені хотілося цими своїми побіжними увагами нагадати добре нам відомий і випробований шлях “української Європи”, Європи, що мусить іти на службу нашим громадським завданням.

З-VII-925.

ІР НБУВ, ф. 245, № 111, 22 арк.

¹ Білокінь С.І. “Життя й революція” // Енциклопедія сучасної України. – К, 2009. – Т.9.– С. 609; Білокінь С.І., Панькова С. “Життя і революція” // Довідник з історії України. – К, 2001.– С. 243.

² Арх. ІР НБУВ, оп. I, спр. 43, арк. 92.

³ Полное собрание сочинений Н.К. Михайловского. Т. II, 623.

⁴ Переписка М. Драгоманова з м. Павликом, III, с. 92. Гекелі та Лявле – (Huxley, Laveleye) – відомі учені, перший – фізіолог, другий – економіст, що їхні твори перекладав тоді українською мовою й популяризував Франко.

Summary

The publication is devoted to history of social, literary – scientific monthly “Life and Revolution”, published in Kiev in 1925–1934 years and rallied writers from different areas and generations. While editing a magazine O. Doroshkevych body is neoclassical and deploys on its pages literary debates on literary discussions 1925–1928 years.

Key words: social and scientific-literary monthly, literary debates, literary discussions pp. 1925 1928 years.